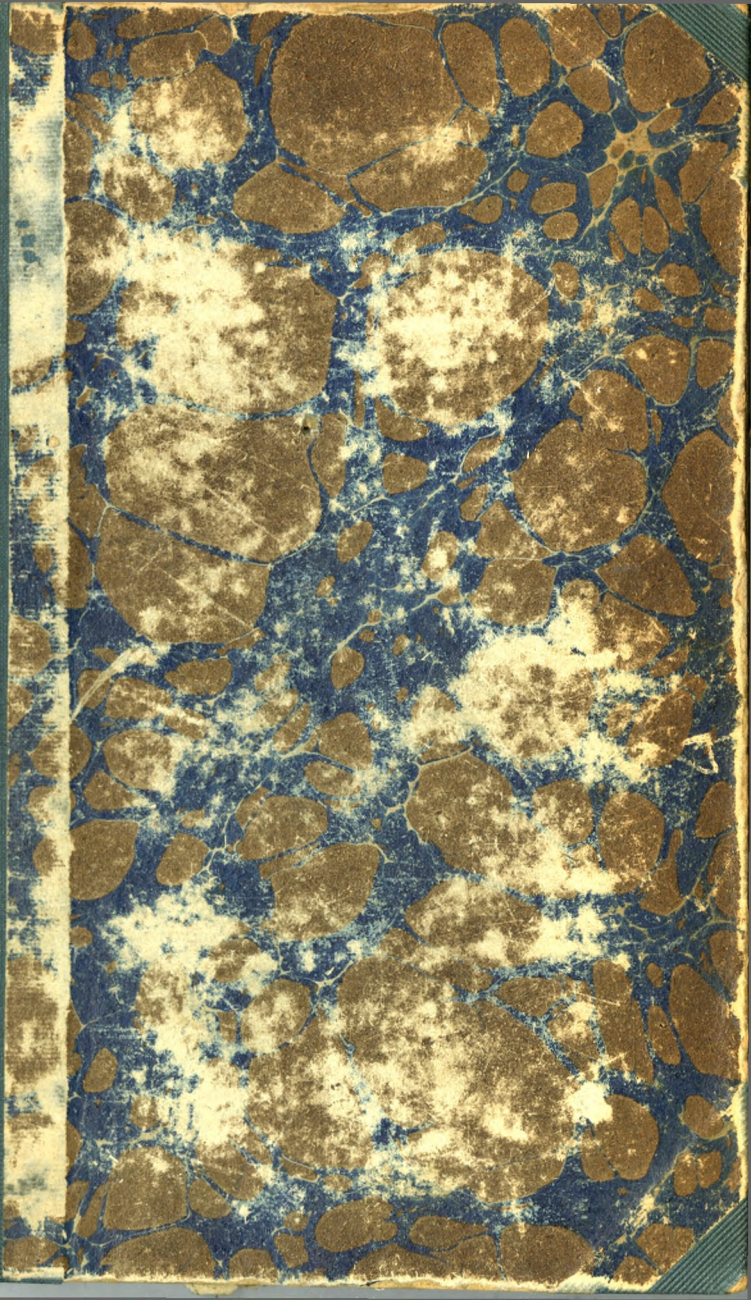

Politikai
röpiratok.

99.

7.

NÉPIRAT. 1868.

KI

A SZABAD EMBER?

IRTA

NAGY ANTAL

MEGYEI FŐMÉRŰK.

KIADJA AZ ESZTERGOMI-IRODALMI-EGYLET.

KÖNYV

ESZTERGOMBAN

Tudnivalók:

Az esztergomi irodalmi-egyletnek célja: a művelt hazai közönségnek fölvilágosítására és épülésére igaz katolikus és hazafiui szellemben korkérdéseket fejtegető röpiratokat és a nép számára ismeret-terjesztő és mulatva-oktató füzeteket kiállítani és terjeszteni.

Ezen Irodalmi-egylet kiadványai egyelőre ezekben állapítottak meg:

a) „K o r k é r d é s e k” czim alatt havonként, rendszeren két-két ívet meg nem haladó röpiratot fog a műveltebb közönség számára közzétenni; melyek mindig a kor igényei szerinti részint fordítások, részint'eredeti dolgozatok leendnek és pedig az ügyintéző választmány rendezése szerint. — Ezekre 10 füzetenkint 1 forintjával előfizetés is nyittatik, mely árért bérmentes elszállítás is biztosított. Könyvárus úton egy-egy ily füzetnek ára 10 kr. leend.

b) A nép számára a tudnivalók minden ágából ismeretterjesztő, szivnemesítő, mulatva-oktató s így változatos, hasonlólag az ügyintéző választmány által részint fordított, részint eredetileg szerkesztendő, s mindig népiünk szükségleteihez mért, s csak tizenkettő rétü legfőlebb 2 ivnyi időnkint felvilágosító képekkel is ellátandó, és pedig minden hónapra eső legalább egy füzet fog kiállittatni. Ezekre 10 füzetenkint — bérmentes elszállításnak biztosítása mellett — 1 forintjával előfizetés is nyittatik.

Könyvárusi úton egy-egy ily füzetnek ára 8 kr. leend.

Egy 2 forintos részvény fejében 12 korkérdés, és 12 népirat jár bérmentve.

Megrendeléseket tehetni az egylet elnökségénél, vagy **Sár-tori Károly** egyleti könyvárusnál Esztergomban, sőt minden hitelen könyvkereskedésben is.

Megjelentek:

KORKÉRDÉSEKBŐL:

- I. **Szellemi osaták.** Irta Ney Ferencz, a pesti főreáltanoda igazgatója, a m. akad. l. tagja. Ára 10 kr.
- II. **A polgári házasság.** Irta Palásthy Pál, egyetemi tanár. Ára 10 kr.
- III. **Jézus Krisztus a történelemben.** Lacordaire nyomán Zádori. Ára 10 kr.
- IV. **A divatos haladás és a munkások osztálya körünkben.** Högele l. M. után Ludva y. Ára 10 kr.
- V. **Ki a pappal az iskolából.** Duquetiaux Ed. után. Ára 10 kr.

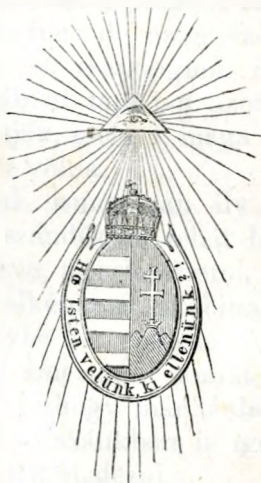
VII.

NÉPIRAT.

1868.

KI
A SZABAD EMBER?

IRTA
NAGY ANTAL
MEGYEI FŐMÉRNÖK.

KIADJA AZ ESZTERGOMI-IRODALMI-EGYLET.

ESZTERGOMBAN, NYOMATOTT HORÁK EGYED BETŰVEL.

Ára 8 kr.

DE BALLAGI GÉZA.

KI A SZABAD EMBER?

A történelemből látható miszerint koronkint majdnem az egész emberinemet oly alapeszme tartja forrongásban századokon keresztül, melynek a józan ész, méltányosság és törvény határai között életbe léptetése, az emberi-nemre csak üdvös lehetne; de azon szélsőségek, melyeken a nemzetek csapongnak isteni s emberi törvényeket lábbal tapodva azon törekvést átkossá változtatják, mely a maga korlátai között áldásos lehetett volna.

Korunknak ismét van ily örökké izgató alapeszméje; szándékom tehát hazánk népét a veszélyekre eleve figyelmeztetni, nehogy magát a túlbuzgók csalképeivel elkábíttatni s megmérhetetlen veszélybe hurczoltatni engedjék.

Ezen figyelmeztetést annál szükségesebbnek hiszem, minthogy már fájdalom! e veszélyes tulzásnak, hazánkban is igen sürttien kezdenek előjelei feltűnedezni.

Korunknak uralkodó alapeszméje, a szabadság eszméje. Ezt kürtölik most minden oldalról; de többnyire olyanok kik azt hogy mi az a szabadság, vagy nem értik, vagy annak, valóságát elferdítve, úgy hirdetik, hogy a félre

vezetett nép tévedéseiben, tulajdon aljas önző céljaikat érhessék el, ily álszabadság hősök, bárha magokat népboldogítóknak hiesztelik, a népnek a félrevezetésből eredő nyomorával semmitsem gondolnak, ami onnan bizonyos, minthogy ezen roszakarók a szabadság korlátjairól vagyis határaitól soha sem szólnak; pedig a világon korlátlan semmi sincs, azért a szabadságnak is meg kell a maga korlátainak lenni.

Maga a szabadság utáni vágy, oly szent érzület, melyet maga az alkotó Isten oltott az emberi kebelbe; azért a szabadság utáni törekvés mindenkinek veleszületett joga sőt kötelessége; csakhogy ezen kötelesség teljesítése, a maga korlátai között történjék.

Hogy azonban a szükséges korlátokat még a mi korunkban sem tartják meg azok, kik magokat a nép vezetőjéül feltolják, szomorú példa arra Franciaország, mely a múlt század utolsó tizedében, szintoly hajmeresztő tetteket követett el, a szabadság megalapításának ürügye alatt, szintugy százezrek vérént ontá, százezreket szabadságától és vagyonától megfosztott, szintegész vidékeket feldúlt szóval a szabadság nevében oly emberiség elleni kegyetlenségeket követett el, melyeknél borzasztóbbakat, sem a népvándorlás, sem a vakbuzgóság kora felmutatni nem képes.

Ezen cikkemben tehát azon korlátokat ki-

sérendem meg kijelelni, melyeket a szabadság terjesztésében túlhágni nem szabad; mit hogy érthetően eszközölhessek, a dolognak kissé bővebb feneket kell keritenem.

Valamint senki meglett embernek nem születik, hanem gyermekből lesz az ifjú, abból lesz teljes koru férfi, később öreg, vége pedig a halál: úgy van az az egyes nemzetekkel, sőt némely tekintetben az egész emberiséggel is.

A mily magával jóttehetetlen a járnai tanuló kisdéd, életmódjokban épen oly gyámoltalanok voltak minden nemzetek első ősei: mert az élet legelkerülhetetlenebb kényelmeit sőt szükségéit sem voltak képesek kielégíteni. Századokon keresztül legtöbben még csak tüzet sem tudtak éleszteni; akik tudtak is most hihetetlen fáradtsággal, például két darab fának, mindaddig, míg megnem gyuladt, folytonos egymáshozói dörzsölése által, gerjesztettek tüzet. Ebből látható, miszerint sem fűtni, sem főzni képesek nem lévén, eledeleiket, melyek halból, vadból, fagyókérből és fűből állottak, nyersen voltak kénytelen felemészteni.

Házi eszközeik, mint p. o. kés, fejsze, fűrész s. a. t.; ugyszinte fegyvereik fából, éles kőből, állatok és halak csontjaiból állottak. Hogy mily silány és céltalanok lehettek azok, azt kiki könnyen elgondolhatja; de hogy valóban olyanok voltak, az tagadhatlanul kitünik azon tárgyakkól, melyek külön országokban a földből

kiásatnak és a régiségtárakban teszem pesti Muzeumunkban is őriztetnek.

Mint hogy a ruhakészítéshez sem szőtt anyagok, sem eszköziük nem volt, azért ruhát sem tudtak varrni, hanem melegebb vidékeken semmi öltözetet nem hordoztak, a hidegebbeken pedig az állatok kikészítenél bőrét használták takaróul. És így vagyon ez most is Afrikának és Amerikának azon sivatagjain, vagy rengetegekben, ahová még a művelődés áldásos fénye elnem hatott: mert ezen elhagyott vidékeken, még mindig gyakori eset oly emberekre találni, kik részint minden ruha nélkül járnak, részint annyira vadak, hogy mind manapiglan emberhússal élnek.

Az üveget, a vasat s egyéb érczeket, melyek most minden napi szükségünkhöz tartoznak, csak hosszú századok lefolyta után tanulták kibányászni és megkészíteni; és azért semmi jól használható eszközeik nem levén, lakásokat sem tudtak magoknak készíteni; hanem a kőszirtek üregeiben vonták meg magokat az idők viszontagságai és a ragadozó állatok támadásai ellen. És ismét sok század kellett ahhoz, hogy ott, hol sziklák nem voltak gunyhókat tudjanak magoknak építeni. És miután a vasat nem ismerték, sem ásójok, sem kapájok, sem ekéjük nem volt, s azért a gabonaneműeket sem tenyészthették, hanem csak hússal és az önként megtermő fűneműekkel táplálkoztak.

A nyomornak ezen állapotában hogy a műveltségnek mily alanti fokán állottak az akkori emberek, könnyű elképzelni. Annyi bizonyos hogy miután sem eszközeik nem voltak sem a megszokottnál jobbat nem ismertek, csak annyit dolgoztak, amennyire az élet feltarthatásának elkerülhetetlen szüksége által reá voltak szorítva. Így például halásztak és vadásztak, mert az nekik élelmet, ruhát és fegyvert szolgáltatott; minthogy az ez uton nyert zsákmány húsát megették, bőrét ruházatul használták, csontjából pedig fegyvert készítének.

És ez volt az emberiségnek e se e se m ő k o r a.

A haladásnak szervezetes fokán állottak már akkor, midőn a házi állatok szelidítéséhez fogtak s azokat nyájba terelve, mint tulajdonukat őrizgették. Isten törvényeként az apa és anya voltak minden családnak főszemélyei, parancsolói és vezetői. Azonban miután kezdetben a népek a paradicsombóli kiűzetésök után semmi földterülethez, vagy országhoz kötve nem voltak, hanem barmaikkal azon földről, melyet már legeltettek, oly vidékre vonultak, hol nyájainak bőlegelőt találtak, akkori népek örökös barangolásban töltötték életüket; mi akkor meg is történhetett; mert az emberek annyira mint most, elszaporodva nem lévén, a kiélt föld helyett, más üresen álló termékeny földet találni, könnyű volt. De a művelődésnek ezen első foka

az emberi nem szabadságának nagyobb szerü alapul nem szolgált, mert kevés lévén a szükséglet újabb felfedezésekre, az akkor élöket nem kényszeríté.

A művelődésnek valódi korszaka tehát csak akkor kezdődött, mikor a népcsoportok valamely földterületen oly szándékkal települtek meg, hogy az állandó lakásul szolgáljon. Mert akkor már gondoskodni kellett arról, hogy különösen a nők és gyermekek tekintetéből, lehetőleg kényelmes lakások legyen. És itt kezdődött a valódi építkezésnek első csirája. És gondoskodni kellett arról, hogy sem magok, sem barmaik, a táplálékban hiányt ne szenvedjenek: és ezen kényszerűség szülte a földművelésnek és hasznos magvak vetésének első eszméjét.

Ez volt az emberiségnek gyermek kora.

Későbbben, midőn az emberiném annyira elszaporodott, hogy már nemcsak egyesek barangolták végig a pusztá térségeket, hanem részint azért, hogy a kártékony vadak, mint a farkasok, medvék, tigrisek, oroszlánnyok, s a többi ellen sikeresebben óvhassák magokat és nyájait, melyek akkor még nagy mennyiségben voltak, és csak akkor kevesedtek, mikor az emberek által irtattak; ami végre annyira ment, hogy némely akkorbeli vadfajok, mint például a Mammut, mely minden állatok között a legnagyobb volt, már végkép kipusztított: részint azért,

hogy kültámadás ellen biztosithassák életüket és vagyonukat: — telepek, gyarmatok, falvakra csoportosultak össze, hogy kölcsönösen egymást oltalmazva, minden veszélynek ellentállhassanak. Ez ismét első magva volt a városoknak, országoknak és birodalmaknak.

Azonban akkor is voltak Káin gonosz ivadécai, gonosz szándéku, rossz erkölcsű emberek, kik a helyett hogy mások példája után, házakat építettek és marhát szereztek volna, túlerőre szövetkeztek s a békés telepek lakosait megrohanták, s vagy felkoncizolták azokat, vagy tüzhelyeiktől elűzve, minden vagyonokat elfoglalták.

Íme ez volt ismét a háboru viselésének első kezdete.

Minthogy az eféle kiraboltatások, az emberek szaporodásával mindig gyakoriabbak lettek, átlátták az egyes falvak lakosai, miszerint életök s vagyonuk megtartására, ily elszórottan különválva, többé nem maradhatnak; hanem minél többnek kell csatlakozni azért, hogy a külmegrohanás ellen magokat biztosítsák. Több falu és telep állott tehát öszve kölcsönös védelem tekintetéből. Minthogy a nagyobb csoportokban, az elágazó véleménynek zavart okoztak; és pedig annál nagyobbat, minél jobban megfélemeztek az Isten parancsolatairól, melyeket az első embereknek kinyilatkoztatott; elkerülhetetlen volt, a jó rend feltarthatása te-

kintetéből, hogy egy vezért válaszszanak, kinck mindenki a természettől nyert szabadakarátának egyrészéről lemondjon és a czélzott siker elérhetése végett, egy közös főnök parancsának engedelmeskedjék.

Amint a felhozottakból kitünik, az emberek tehát csak addig maradhattak szabadságoknak korlátlan élvezetében, míg minden társadalom nélkül szabadon barangollhatták be a lakatlan és gazdátlan pusztákat. De amint a családok a földterületeket kizárólagos sajátjoknak kezdék tekinteni és a népesség annyira elszaporodott, hogy birtokot mindenki kényeszerint nem foglalhatott; az élet és vagyon biztosítása tekintetéből, azonnal beállott a szükség, hogy az emberek, egymás segítségére támaszkodjanak, vagyis hogy a külső megtámadásnak tömegesen álljanak ellent. És amint a tömeges működés megkezdődött, a rend feltartása tekintetéből, azonnal szükségessé vált a fegyelem is, vagy is az, hogy szabadságát mindenki bizonyos törvények alá hajtsa. Mert ha mindenki csak tulajdon akarata szerint működött volna, engedelmeskedni pedig senkise akart volna, akkor az öszhangzó tömeges működés lehetetlen lett volna.

Ezekből világos hogy korlátlan szabadságát csak az tarthatja fel, aki egyedül bolyong a vadonban, (mint például most az oktalan állatok) de az eszes teremtmény ki az emberi tár-

saságban él, az a társaság törvényeinek engedelmeskedni tartozik, azaz tartozik szabadságát egyrészben feláldozni, és így a társadalmi rendtartáshoz hozzá járulni.

A tömeges működhetés szükségessé tette, hogy a népcsoportok egy vezért válasszanak, ki mindenkinek parancsolt. Így például tudjuk hogy Dávidot pásztorból választották királynak. De ne is gondolja ám senki, hogy Dávidnak oly városai lettek volna mint Pest, vagy oly várai mint Komárom, vagy oly katonaság fegyverei mint a mostani uralkodóknak. Akkor még minden egyszerű volt. Most egy csekély helység birája több fényt lenne képes kifejteni, mint őskorban egy király. Nem volt külön katonaság, hanem mindenki gazda, katona, kerékgyártó, fegyverkészítő, szóval minden volt, amint a szükség kívánta. Azért valamint minden eszközeik, úgy minden fegyvereik is, igen egyszerűk valának. Így például Dávid fegyvere Góliát ellen parittyá volt.

Lehet hogy az első társadalmak, midőn magoknak vezért választottak, megszabták egyszersmint a korlátokat is, hogy főnökeiknek hatalma mennyire terjed. Azonban kétségtelen az, miszerint azonnal, amint magokat vezéreiknek alávetették, eredeti szabadságoknak egy részét feláldozták, mert eredetileg az apán anyán kívül más parancsoló nem volt; azonban a mint

lettek vezérek, főnökök, ők lettek a parancsolók, a többiek az engedelmeskedők.

Önként támad tehát azon kérdés, valjon az által, hogy az emberek magokat mások akaratjának alája vetették, megszűntek e szabadok lenni? Ezen kérdésre határozottan azt felelem, miszerint ezen tettök által, nem csak hogy meg nem szűntek szabadok lenni, hanem ellenkezően, csak is így biztosították szabadságukat és csak akkor kezdődött valódi szabadságok. Mert épen azáltal hogy parancsnokot választották magoknak, jutottak oda, hogy magányügyeiknek kezelésében és családi viszonyaik korlátlan berendezésében, teljes biztosságban voltak; mint-hogy mindennemű külső megtámadás ellen, főnökük által védve voltak; ami addig soha sem történhetett, míg akár a ragadozó állatok, akár az ellenséges rohanásoknak ellenében, mind magokat, mind vagyonukat, tulajdon magoknál kellett megoltalmazni: most pedig minden ilyes veszélyektől parancsnokaik őrizvén meg őket, ők szabadokká lettek, s biztosságban élhettek.

Az egyes embereknek nagyobb testületekbe vezérek alatti tömörülése, nem felelhetett meg sokáig a kitüzött czélnek. Mert szaporodván az emberi nem, úgy megsokultak a társulatok is, hogy oly nagy számmal valának, mint egykor az egyes emberek. Valamint tehát akkor, az élet és vagyon biztosítása tekintetéből, szükséges volt a nagyobb csoportok alakítása; úgy

idő jártával szükségessé lett számos csoportulatonak vagyis néptörzseknek egy nagy testületté átváltoztatása, hogy minden nagyobb fenyegető veszélynek is ellenállni képesek legyenek.

Igy keletkeztek a nemzetek, birodalmak, királyságok és császárságok; vagy pedig a szomszéd nemzeteknek fegyverhatalom általi leigázása által.

Minden fokozatnál, midőn az egyesek társulatokba, a társulatok vezérségeibe, ezek birodalmakba öszpontosultak, az egyesek korlátlan szabadságának mindinkább megkelle szorittatnia; mert folytonosan szaporodtak a tekintetek, melyek az egyest, a mindig nagyobb mérvű közönségnek, alája vetették: de azért a józan értelemben vett szabadság soha sem szenvedett, ha az államterhek részrehajlatlanul arányosan osztattak fel.

Igy például a legtöbb faluban senkinek eszébe sem jut, hogy tulajdon szalmáját saját belső telkén kazalba ne rakhassa; vagy hogy a fuvaros lovait az utcán megne etethesse: míg a városokban az ilyesek szigorúan tiltva vannak; anélkül hogy a miatt bárki is szabadságának gátlása végett panaszkodnék: mert e törvényt magok a polgárok alkották közös jólétökért, vagy kényelmökért; s a törvény parancsa alól senki kivéve nincsen, hanem annak engedelmeskedni a legelőkelőbb épen úgy tarto-

zik, mint a legszegényebb, azért senkinek sem fáj.

A királyságok megalakulásával, a csoportulatok nagyságának kimaradhatatlan következése volt, az öltözetben, fegyverzetben, élelemben, lakokban és egyebekben való javítások és tökéletesbülés. S ezen szükségletek valának minden ujtalálmányoknak és mesterségeknek szülői. Az állandó lakhoz kötött népet azon termékek, melyet a föld önként adott és az aránylag kisterületen lévő vadak és halak többé ki nem elégíthették: szükségessé vált tehát a földnek művelése és az emberi táplálékra szükséges magvaknak veteményezése, vagyis a földművelés, mely által a magok és barmaik számára az elkerülhetetlen eledelt megtermesztették. Először ismét ásó, kapa, eke kellett, melynek készítése eleinte igen tökéletlen volt ugyan, talán szintén csak fából, kőből, vagy esontból, mint fegyverek, de napról napra javulván, mindig czélszerűbbek lettek.

Meglévén egyszer a szükségesek, azonnal a kényelem kielégítésére törekedtek. Már nem voltak elégségesek az oly gunyhók, melyek lakosaikat az időviszontagságai ellen megoltalmazták; hanem arra törekedtek, hogy épületeik az egész család kényelmének megfeleljenek. Ezen haladás ismét új szerszámoknak és eszközöknek, valamint eddig nem ismert anyagoknak és formáknak felfedezését vonták magok után. Átal-

jában az egyszerű anyagi élet helyett, a szellemi világ uralma kezdődött meg. Vagyis az emberek nem elégedtek meg többé azzal, amit a természet önként adott és ahogy adta, hanem gondolkodva, elmélkedve fürkészve folytonosan, a tökéletesebbre s czélszerűbbre törekedtek.

A mint ezen szellemi mozgalom megkezdődött, s a kényelem ki volt elégitve, az ember nyugtalan tudvágó és fürkésző lélek azonnal a fényezésre csapott át. A hatalmasabbaknak fényesebb ruházat, ritkább lovak és szerszámok, ház helyett kastélyok, várak kellettek, mind biztonság tekintetéből, mind azért, hogy a nagyszámu szolgaszemélyzet elhelyeztessék; mit az akkorbeliek, mint hatalmok külső jeleit, tartani soha el nem mulasztották: szóval mindenben a ritka, a feltűnő kerestetett; azért a könnyen kapható tárgyak elveszték értéküket, a ritkák pedig, a távolvidékiek, annál nagyobb becsben tartattak.

A ritkább czikkek értékének emelkedése, sokakban vágyat gerjesztett az üzérkedésre, vagyis azoknak távolabb vidékről szállítására. És ez volt a kereskedésnek első alapja.

Az ilyes vállalkozáshoz ismét szállító eszközökre volt szükség, mint például kocsira, talpra, csónakra, mi kezdetben szintén igen silány volt; de elkészítésök mégis találékonytságot és ügyességet kívánt, mind a tárgyban melyet készítettek, mind az eszközökben melyekkel

készíték, mind végre az alakban, melyben készítették.

Igy fejlődött ki az ipar és kereskedés.

Igaz hogy gyakran a véletlen is igen hatalmasan elősegítette őket. Igy mondják, hogy egykor a phoeniciaiak nagy tüzet rakván a tenger homokos partján, a tüzhelyén, homok helyett üveget találtak; ez volt az üveg készítéshez az első utmutatás. De mégis egyrészt a kincsnek kielégíthetlen vágya, hihetetlen találékonyságra ösztönözte az embereket. Vizen és szárazon folytonosan küzdve az akadályokkal, szakadatlanul czélszerűbb eszközöket találtak fel a közlekedés fejlesztésére, annyira hogy már a tengerrel is megküzdöttek. Igaz hogy századokon keresztül csak a partok hosszában tudtak hajózni hiányos járműveiken, de az által is a halászat és közlekedés nagyban előre ment.

A kereskedésnek egyik legfőbb akadályja az volt, hogy akkor még a pénzt nem ismerték; hanem minden üzlet cserekereskedésből állott. Például búzát elcseréltek tinóért, azt ismét ruházatért vagy fegyverért sat. és így az értékek kiegyenlítése igen nagy nehézségekkel járt. Amint azonban századok folytával a pénzt megtalálták, a kereskedés is nagy lendületet kapott: ámbár az első pénzek ismét csak durva ércdarabokból, ritkább tengeri kagylókból, több éfélékből állottak; de későbbben a pénzverés is divatba jöven belértéke pontosan meghatározottat.

Ezen korig az emberiség sorsára csak a józan feltogás, megnyerő tulajdonok, legkülönösebben pedig, a személyes ügyesség, bátorság és testi erő voltak döntő befolyással. Az erősebb leigázta a többit, fosztogatásai által tekintélyt, hatalmat szerzett az egyesek körében épen úgy, mint a nemzetek között. A folytonos fosztogatás és dulakodásban emelkedtek fel, vagy buktak meg az egyesek épen úgy mint a nemzetek. Most azonban egy új eddig nem ismert hatalom keletkezett, mely által előbb csak személyek, később városok, végre országok bámulatos hatalomra emelkedtek. Ezen csoda-erők voltak az ipar, kereskedés, művészet és a tudomány.

Az ipar azt ami embereknek szükségére, kényelmére, fényűzésére szükséges volt, csendes munkásságban készítette. A kereskedés a legtávolabbi vidék kincseit gyűjtögeté az állam kezébe. A művészet ösmeretlen belső életet ébreszte a közönségben s lelkesülést szült, mely a népet minden nemes és magasztos érzelmekre képessé tette. Ezen érzelmek magába a harcfolytatásba, — melynek eddig csak a rablás, öldöklés, bosszú, hatalomvágy voltak silány rugói — egészen új fordulatot hoztak. Fellángolt a hősiesség, a hazaszeretet fellengző lelkülete, az aljas önzés helyébe, a közjólét nemes érzelme lépett. Hozzájárulván a hit magasztos boldogító szelleme, a harczok irtó és romboló dühe, az

emberi nagyság, megalapításának talpkövévé vált. A tudomány pedig eloszlata azon sötétséget, melyben eddig az emberiném tapogatózva bolyongott; s fáklyát gyújtott, melynek fényénél, mind tulajdon önjének belsejébe belátott; mind a külsővilág területén egész otthonossággal széttekintett.

A tudomány előhaladta érlelé meg az emberekben azon gondolatot is, hogy önmagoktól nem származhattak, hanem kell valamely felsőbb hatalomnak lenni, mely őket alkotá, s felettek korlátlan hatalommal uralkodik. Az az kell lenni ki e nagy mindenséget teremtette, ki a jót jutalmazza, a gonoszt bünteti, egész nemzeteket épen úgy mint egyeseket feltart, vagy megsemmisít.

Ámde ezen eszme is eleintén igen homályos és zavart volt; mert az emberek azonfelül amit láttak, hallottak és kézzel foghattak; vagyis azonfelül amit testi érzékeikkel élvezhettek, eszökkel magasabbra emelkedni nem tudtak. És azért Istennek sokan a napot, mások a holdat, ismét mások vadállatokat, vagy bikát, kígyót, hasznos vagy káros voltak után, szeretetből vagy félelemből, mint a forró égöv rémletes szörnyét, a krokodilt, tartották Istennek és azt imádták.

Végre eljutottak az anyagiakról a szellemiekre is, és akkor kétféle összellemet, a jóét és a rosztét imádták; egyiket minden jónak, mási-

kát minden rosznak kútforrásául tartották. Amazt Isisnek, ezt Aremánnak nevezték. Hogy őseink egykor, sok-sok századok előtt, szinte e pogány hiten voltak, onnan gyanítható, minthogy a rossz embert népiünk mind e mai napig ármanyosnak nevezi.

Más nemzetek ismét majdnem minden tárgynak külön istenséget állítottak. Azért temérdek képzelt vagyis hamis isteneik és istennőik valának, kiknek foglalkozási körét, az emberi viszonyok után határozzák meg. Így a rómaiaknak a legfőbb képzelt istene Jupiter volt, ki minden istenségek felett uralkodott, és a mennyeknek korlátlan ura volt. Volt még kivüle 6 férfi és 6 nő istenség kik között a földön a főfő hatalom megvala osztva. Így Mars volt a hadak, Plutó a poklok, Neptún a tengerek istene valódi agyrémek stb. De ezen főfő istenségeken kívül apróbbakat, még számtalanokat hittek, kik az embereket, házakat, barmokat stb. oltalmazták.

Maga az isteneknek imádási módja is különböző volt, legáltalánosabban mégis véráldozatból állott. Levágtak juhot, lovat vagy embert s a szegény pogányok azok vérével hitték isteneik haragját megengesztelhetni is vagy kegyelmét kiérdemleni és e célból a hadjáratokban gyakran a foglyokat százankint áldozták fel, hogy a boszús istent megkérleljék.

A tudomány és a keresztény hit belső melege és világa felderítette a vakoskodó elmét,

megszelidité a kedélyeket az erkölcsösséget és a közjólét iránti buzgóságot szülte: ennek ismét az általános megelégedés és annak feltarthatási vágya volt következése. Amint egyszer az anyagi élet szűk határaiból, a tudomány szárnyain, a szellemi magasztos életbe felemelkedtek: öszve omlottak az eddigi szűk határok, a szárnyra kapott lélek korlátlanul repkedett be mindent mielőtte volt: az apró tapasztalatokból, a legnagyobbszerü következéseket vont le. A sok siker után önbizalomra ébredt lélek, leszált a földgyomrába, napfényre hozta az ott elrejtett érczet, s egyéb kincseket; a tenger fenekéről felhozta annak gyöngyeit, s kiszámítá a nap, hold és csillagok pályáit; szóval a fürkésző lélek korlátai öszveomlottak, s eddig soha nem is gyanított bámulatos eredményre vezetett.

Végre a tudománynak köszönhető nagyrészen az erkölcsösség, maga iránti szigor, mások jogait tisztelő önmegtartózkodás és a közjólét irányábani nemes áldozat készség; melyeknek valóban nagyszerü bár igen ritka példáit találjuk némely nemzeteknél, azon korban mikor még isteni tanítónk az emberiséget boldogító hitét nem terjesztette.

Midőn a nemzetek pallérozódottságokat ezen fokra emelték, az volt mindig a nemzetek férfi korának erőteljes korszaka.

Mindazon nemzetek, melyek ezen korra felvergődhettek, nagyokká, hatalmasokká, dicsőkké

váltak. De hatalmoknak a gazdagság és fényűzés lévén következései, az életdús lélek a sok élvezetben apródonként elpuhult, elkényesedett s magát a törvény szigora alól kivonta; és az által a bátor férfias kedély ellasszonyosodott; s az egykor rettegett állam hatalom polgárai elkorcsosulása végett, az idegeneknek könnyű prédájává aljasult. Vagyis más szóval, a férfi korból a vénség korába lépett át.

Az ily elpuhult elvénytült nép, többé a nemzetek sorában felnem tarthatá magát: hanem jöttek mások, melyek még a fiatalság erejében lévén, a korhadtt hatalmat megdöntötték, kincseiket kirabolták, századok folytán készült nagyszerű műveiket lerombolták; s az egykoron fénylő hatalmas nemzet, rabszolgává vált.

Azaz hogy az elfajult nemzet kihalt.

A mondottakból kitünik azon állításom igazsága, melyet legelől felhoztam, miszerint a nemzetek épen úgy élnek a csecsemő, a gyermek, a fiatal, a férfi és az agg kort, és épen úgy kiálnak mint bármely egyes ember.

Itt önként veti fel magát azon kérdés, melyek tehát az okok, melyek a nemzeteket nagygyá teszik? és melyek azon okok, melyek a népeket megsemmisítik?

Ezen kérdésre a felelet igen egyszerű, és abban áll, miként a természet törvényei szentek, örökké változhatatlanok. Az az hogy az örök mindenható Istenség sz. törvényeit, melyeket

örök időkre megalapított, soha senki végett meg nem változtatja, legyenek azok akár egyes emberek, akár nemzetek, hanem azt kívánja, hogy örök törvényeihez magát mindenki hozzá tartsa. És a világtörténet bizonyítja, miszerint ha akár egyesek, akár nemzetek sz. törvényeit megtartják, azok nagygyá lesznek; akik pedig azt meg nem tartják, azok elvesznek. Vagyis az élet és felvirágzásra elkerülhetetlenül szükséges, hogy a nemzetek épen úgy mint az egyesek, az isteni emberi törvényeknek engedelmeskedjenek, erkölcsösök, becsületesek, szorgalmasak, takarékosak, ájtatosak és mindenki jogát tisztelők legyenek. Azok kik e törvényeket megtartják, okvetlen előbbre és előbbre fognak haladni, s boldogságra jutni. Azok ellenben, kik a törvényeket meg nem tartják, kik erkölcstelenek, csalók, pazarlók, röstek, önzők, mások jogait tiszteletben nem tartják, nemcsak hogy előre nem mennek, nem boldogulnak, hanem okvetlenül elpusztulás, halál a büntetésök.

Óh tanuljuk meg Isten ezen örök változhatatlan törvényeit úgy, hogy azt soha el ne feledjük!

Láttuk hogy a józan felfogás, eszélyesség, isteni félelem, nyiltbecsületesség, vallásosság, mások jogainak tiszteletben tartása, találékony-ság és szorgalom által, mily alacsony fokról emelkedtek fel gyakran szédítő magasságra a nemzetek: világos ujmutatásául annak, hogy mily

uton kell haladnunk, ha jólétre akarunk vergődni; úgyszintén előttünk áll a példa, miszerint a leghatalmasabbak is kérlelhetetlenül elvesznek, ha az erkölcs ösvényéről letérnek.

A mondottakból egyszersmind világos miként igen hibásan gondolkodnék az, ki azt hinné, miként az ember szabadsága abban áll, hogy kiki korlátlanul azt tehesse, ami neki tetszik. Sőt világos, miként mindenkinek, ki embertársai segítségét kívánja áldozni kell szabadságából; de áldozataért viszont annyi biztosságot, kényelmet, jólétet nyer kárpótlásul, hogy valódi szabadságát csak ezen áldozat által nyerheti el.

Elfajulhat azonban ezen áldozatkészség is annyira, hogy az, az elnyomatásnak és a szabadság elvesztésének válhat forrásul. Az úgy történhetik, ha az egyesek által a társulatnak hozandó áldozatok határai, nem az Isten- és természet törvényei szerint határozatnának meg, és a társulatok többségének óhajaként jelöltetnek ki, hanem önkényleg szabotnák meg azáltal, kinél az államhatalom kezében van, légyen az főnök, vezér, vagy király, vagy testület. Ily esetben megszűnik a szabadság s a zsarnokság kezdődik; de még az isteni és természeti jog tiszteltetik, s e szerint a kisebb nagyobb társulatok, magok jelelik ki hogy minden egyes polgárnak mi szabad, mi nem szabad? addig azon társulatban minden egyes ember szabad.

Lehetséges volna tehát, miként a zsarnok-

alatt látszólag némelyek több egyéni szabadságot élveznének, mint az önkormányzat alatt; de azért az mégis zsarnokság lenne, mert tartósága más önkényétől függene, és minden perczen visszavonható volna, nem is lenne közös kincs, az önkormányzat pedig, ha mindjárt több önmegtágadást igényelne is mégis szabadság lenne, mert semmi külhatalomtól nem függ és mindenkinek közös becses öröke.

És jól megjegyezze mindenki magának, hogy ez a józan értelemben vett szabadság, és hogy teljesen gondolkodva, ennél nagyobb szabadságot senki sem igényelhet.

Ismételve állítom, miszerint a szabadság nem abban áll, hogy bárki is mindent megtehessen ami neki tetszik; mert akkor jaj volna a szegényeknek! minthogy akkor a hatalmasok mindenekből kifoszthatnák őket; mint akkor történt, mikor az ököljog uralkodott, tudni illik a hatalmasok a gyöngébbeket elnyomták. Épen a szegényebb, tehetetlenebb emberek végett áll azon törvény, hogy ami egyik ország lakosának szabad, az szabad a másiknak is; és ami az egyiknek nem szabad, az nem szabad a másiknak sem; ez az igazi jog egyenlőség. A mely országban ez főáll, ott minden ember szabad. Ezen törvény más szóval annyit tesz, hogy a szegénynek szabad pénzt, birtokot, gazdagságot, hivatalt, méltóságot szerezni; a szegényre nem szabad aránylag

nagyobb terhet róni, mint a gazdagra; a szegénynek az ország javaiban és előnyeiben, épen úgy kell aránylag osztozni, mint a gazdagnak; a szegényt a törvénynek épen úgy kell oltalmazni, mint a gazdagot; a hatalmasnak pedig nem szabad az ügyefogyottat elnyomni, birtokából igazságtalanul kiforgatni, előmenetelében akadályozni, vagy reá bármely kártékony befolyást gyakorolni.

És ez a józan értelemben vett szabadság, melyre mindenkinek törekedni kell; s nem a kicsapongás és törvényellenes cselekedetek, melyeket meggátolni mind saját érdekében, mind többi polgártársai tekintetéből, mindenkinek polgári kötelessége; mert a törvényt sérteni soha sem lehet a nélkül, hogy az más polgártárs sérelme nélkül történjék; és akkor az, aki sértve van, abban, amiben sértve van, törvényes szabadságát nem élvezheti.

Igy például ha valaki lop, már az annak akitől lopott, megsérti azon jogát, hogy tulajdonával szabadon rendelkezessék, maga pedig oly tárgyat vett birtokába, melyhez joga az az szabadsága nem volt, azért a lopás, csalás, rablás a szabadsággal való gyalázatos és bűnös visszaélés.

Azon általános törvény alól, hogy senki egyesnek a többieknél több joga ne legyen, természetesen kivétnek a hivatalnokok, mint-hogy azok nem tulajdon személyökben, ha-

nem mint az állam-hatalom kezelői, a törvény nevében működnek. Ilyenek például a hadparancsnokok, bírák, tisztviselők, minden rendű előljárók; de ezeknek is ezen kivételes hatalmuk csak addig van, még mint hivatalnokok a közügyet vezetik: személyeiket érdeklő dolgokban azonban ezek is a közös törvény szigorú alá tartoznak; hivatalos eljárásaikat pedig soha önkényök szerint nem gyakorolhatják, hanem mindig a törvény értelmében kell eljárásainak történni; és így tetteik nem a tisztviselőnek, hanem a törvénynek hódolunk, ha azok rendeleteinek engedelmeskedünk. Mert minden jól rendezett államban az egyedüli ur a törvény és senki más; annyira hogy a törvényen felül senki sincs, a törvénynek pedig a királytól kezdve, le a legszegényebb házatlan zsellérig engedelmeskedni, elmulaszthatatlan szent kötelessége. Így világos miként ha a szolgabíró vagy a helység bírája, vagy bármely más feljebbvaló, valamit parancsol, azoknak okvetlen engedelmeskedni kell; de nem azért mert a bíró, vagy a szolgabíró parancsol; hanem azért, mert azok a törvény nevében rendelkeznek; a törvény feladata pedig az, hogy minden egyes polgár szabadságát megoltalmazza. Tehát hogy mindnyájan szabadok lehessünk, mindnyájunknak kell engedelmeskednünk.

Igaz hogy azok is, akik velünk a törvény nevében rendelkeznek, legjobb szándékuk mel-

lett is hibázhatnak, mert hiszen azok is emberek, sőt néha talán készakarva is vétének a törvény ellen; de azért nekik mindenben, mi az Isten és az anyaszentegyház parancsaival nem ellenkezik, engedelmeskedni, mégis kötelességünk. nehogy a feljebbvalói tekintély megsértessék és a fejetlenség harapódzék el közöttünk. Hanem azért ha ellenszegülnünk nem szabad is feljebbvalóinknak, igazságtalanságot türni nem tartozunk, mert hatalmunkban van, ha a bírónak eljárása előttünk sérelmesnek látszik, feljebb bírósághoz folyamodni és sérelmünk orvoslását keresni. De magamagának bírója senki se lehet; hanem mindenki a törvényes bíró ítéletének tartozik magát alája vetni. Mert ha az nem történnék a hatalmasabbak a gyengébbeket elnyomnák és ennek kárát mindig a köznép szenvedné, minthogy a gazdag és tudós ember, a szegény és tanulatlan embert csellel és pénzzel mindig eltiporhatná; aztán az indulatok és fölgerjedt szenvedélyek, boszuállás sok szerencsétlenséget és önkénykedéseket szülnének.

Igy volt ez a 15-ik 16-ik és 17-ik században, mikor a váraknak némely hatalmas urai, mint a Perényiek, Balassák, Bebekek, Török Bálintok, Katziánerek, Bátoryak és számtalan mások, fegyveres sereget tartottak váraikban s azokkal belecsaptak valamely vidékre, s a népnek gabonáját, marháját, takarmányát, szóval ami értékessel birt a gyengébb ur és nép mindenét

elrabolták; sőt még a legéletdusabb lakosokat is váraikba hajtották katonáskodni. Akkor aztán nem lévén otthon munkafogható erő, mely a mindenéből kifosztott özvegyeknek s árváknak kenyeret keresett volna, oly nyomorra jutott a földnépe, miről korunkban, Istennek hála! senkinek fogalma sincs. Es ez mind azért történt, mert akkor sem az isteni, sem az emberi törvényeket nem tisztelték.

E hatalmasok rablott vagyonból oly kincseket gyűjtöttek, hogy annyi katonát tarthattak, miként maga a király sem birt velök megmérközni, és azért a király rendeleteit csak kigunyolták és évtizedeken keresztül ellene szegültek az ország határozatainak és törvényeinek. Azért jaj volt szegény hazánknak, elszegényedtünk, elgyengültünk, s a török rabigájába kerültünk.

Különösen a népnek áll tehát érdekében, hogy a törvényeknek mindenki engedelmeskedjék, és a törvények iránti engedetlenségre rossz példát ne mutasson; mert ha ezen rossz példát a hatalmasok követni fognák, azt bizonyosan ismét a szegényebb nép fogná megsíratni.

Ha tehát a nép méltán megkívánja, hogy az ország leghatalmasbjai is alá vessék magokat a törvénynek; valóban méltányos az a kívánat is, hogy a törvénynek a nép is engedelmeskedjék.

Valóban ha az egész világot bejárjuk, min-

deniütt azt fogjuk tapasztalni, hogy oly nép között, mely törvényt nem ösmér, átok lenni; oly nép között, mely a törvényt tiszteli, boldogság; és azt tapasztaljuk, miszerint az egész világon egy arányban áll a szabadság a törvény tisztelettel. Így például Grönlandban és Labradorban, hol törvényt senki sem ismer; minden a legerősebbé; az idegen utast pedig legyilkolják és megeszik. Ellenben Svájcban, és más mivelts országokban, hol a törvényt mindenki tiszteli, mindenki minden vagyonának teljes biztonságában él. Sőt még az utas is, ha útközben valamit elvesztett, bizonyosan tudja, miként elvesztett vagyonát ha visszamegy keresni, vagy az uton, vagy az első fogadóban megtalálja; mert a ki meglelte, bizonyosan beadta az első fogadóba, hogy azt tulajdonosának kézbesíteni lehessen. Ez aztán szép dolog; boldogság ily törvénytisztelő, valódi szabadságát élvező nép közt lakni.

E tekintetben majdnem hihetetlen példák állanak előttünk a svajcziakról. Így például az I. Napoleon alatti hadjáratokban, mindenki igyekezett pénzét elrejtteni; nehogy az ellenség elvigye. Ez okból ment ki egy svájci az erdőbe, hogy értékesebb vagyonát elássa. Amint azonban egy fatövében gödröt ásott, álmélkodva látta, hogy oda valaki már ő előtte pénzét letette. A második az elsőnek megtalált pénzét elnem vitte, hanem úgy gondolkodott, miszerint annak

csakugyan biztos helynek kell lenni, különben már ő előtte más vagyonát oda nem rejtette volna. Oda tette le tehát ő is a magáét. A béke beálltával, ismét az vette fel előbb pénzét, ki először tette a fatövéhez. Az is igen bámult rajta, hogy egy somma pénz helyett, kettőt talált; de ő sem vette el a másét, hanem azt gondolta, hogy annak, a ki a pénzét ő utána oda tette, becsületes embernek kellett lenni, mert az övét elvihette volna és mégsem bántotta; ő sem bántotta tehát a másikét, hanem a magáét felvette, a másét pedig ott hagyta. — Ily eljárás aztán tetszik Istennek és minden jó lelkű embernek. —

Mikor fogunk mi még ily példákat felmutatni tudni.

Pedig a törvénynek és igazságnak tisztelete képes egyedül eszközteni azt, hogy minden egyes polgár nyugodt, megelégedett és szabad legyen. Mert még életünk s vagyonunk törvényellenes bitorlásoknak kivan téve, addig senki sem nyugodt, sem megelégedett, sem szabad nem lehet, miután birtokunk más önkényétől függ, a hol pedig az önkény van, ott szabadság nem lehet.

Ime itt ismét reá jöttünk arra, hogy mi az a józan szabadság? a józan szabadság t. i. a törvényelőtti egyenlőség, és a törvényeknek mindenki általi tisztelete. Azaz hogy a legáltalmasabb bűnöst épen úgy büntesse a törvény, mint a legszegényebbet; és az igazságos sze-

gényt épen úgy oltalmazza, mint a leggazdagabbat és legelölkelőbbet ha igazsága van.

Innen az következik, miszerint a törvénynek nem az a célja, hogy csak a szegényt pártfogolja akár van igazsága akár nincs; hanem az, hogy a törvény vak és siket legyen; azaz hogy a bíró ne lássa ki a tehetős, ki a szegény? hanem csak a törvény értelme szerint igazán és lelkiösmeretesen ítéljen. Mert ha a gazdag több javaival él a társulatnak, bizonyosan terhet is többet visel a szegénynél, úgy hogy míg a zsellér évenként pár forinttal járul a közteher-viseléshez (adó és egyéb terhekhez), addig a gazdag ezreket fizet évenként. Méltányos és igazságos tehát, miként ha a gazdag aránylag viseli a közterhet, hogy az állam pártfogásában is aránylag részesüljön.

Következik továbbá az is, miszerint nem az a szabad ember, aki a törvény határain kívül csapong, vagy a másét bitorolja, vagy rombolja mást ócsál, háborgat, gúnyol zavar, keserít, vagy a szokásos jórendet megzavarja, például aki a határt erdőt, szőlőt, gyümölcsöst, tilost pusztítja, a koresmában heverész, az éjjeli csendet ujjongásokkal zavarja, csal, lop, a fölsőbbségnek nem engedelmeskedik, férji, atyai, hazafiúi, hite iránti kötelességét nem teljesíti, az mind nem szabadság, hanem a szabadság elleni véték, sőt a közszabadságnak egyesek általi lerombolása. Mert mind ezen és ehez ha-

sonló más bűnös kihágások nem történhetnek mások jogai sérelme nélkül, a szabadság eszméje pedig azt kívánja, hogy a szabadságot mindenki minden háborítás nélkül élvezhesse; az említett módon pedig csak egyesek élvezhetnék szabadságukat, a nagy közönség pedig megfosztatnék szabadsága gyakorlatától; legkülönösebben pedig az árvák, és özvegyek, ügyefogyottak, akiket mégis minden jobbérzésű embernek gyámoltani kötelessége; sőt ez homlok egyenest ellenkeznék azon első sarkalatos indokkal, mely végett az emberek társaságba állottak; mert az emberek azért hagyták el, mint már említém, a magányos baranglásokat és azért állottak társaságba, hogy kölcsönös segítség által, életüket és vagyonukat biztosítsák egymásnak, nem pedig, hogy egyesek által életök vagy vagyonuk megtámadtassék.

Megkell végre jegyezni miszerint a szabadság minden földi vagyonoknak a legnagyobbike. Ezt éppen úgy érzik ösztönszerűleg a legvadabb népek, mint azok, melyek a képzettség legfőbb fokán állanak. Mert kivétel nélkül, ha a nemzeti szabadság jön kérdésbe, oda hagyja a vadon embere épen úgy családját és tűzhelyét, mint a leghatalmasabb nemzet polgára nejét, családját, fényes palotáit, milliókat érő vagyonát, s elmegy, a honvédelem halálosztó kétes terére, hogy e legfőbb kötelességét, ha kell éle-

tével is leróhassa, és a közszabadság megóvásá-
ra, vérét hozza áldozatul.

Igy történt ez minden időben melyről a törté-
nelem emlékszik évezredek óta s így fog tör-
ténni hihetőleg világ végéig, valahányszor a
szabadság koczkára leend téve: mert mint mon-
dám az igazi polgári szabadság a legfőbb föl-
di kincs.

A szabadság szeretetének ragyogóbb bizo-
nyítványát a magyar nemzetnél a földkereksé-
gén soha egy nemzet sem adta. Ezen dicső érzet
volt az, mely a magyart Európába, annyi ellen-
séges nemzetségek között 1000 éven keresztül
fentartotta; minthogy a nemzeti szabadság fen-
tartásáért vagyónát, családját, életét feláldozni, a
magyar mindig készen állt.

Különösen a nemzet nemesi és többi kiváltsá-
gos osztályát utolsó időkben a szabadság szere-
tete annyira fellelkesíti, miként egyetlen nem
szabad embert sem akart hazájában túrni; azért
senkitől se kényszerítve, kivéve saját nemes in-
dulatát, eltörlé a jobbágyságot. dézsmát, robo-
tot, a papság önjószántából lemondott a papi
tizedről, szóval, nemes uraink mindent ami a
szolgaságra emlékeztet, s felemelé a nép egész
tömegét a szabadok sorába; maga pedig elvál-
lalá aránylag annak minden terhét, melyet ed-
dig egyedül a köznép viselt, s előjogáról örökre
lemondott; mert hazájafiát nem szolgának, ha-
nem testvérenek akarta.

Ez példátlan eset a történelemben; mert más nemzeteknél vagy fenn áll mai napig a jobbágyság; vagy temérdek véráldozattal kellett azt eltörölni. Egyedül a magyar nemesség az, mely abban hogy embertársát önkint, minden erőszak nélkül magához felemelte, büszkélkedhetik. Sőt ennél is tovább ment, mert nemcsak, hogy megosztá az országos terheket a volt jobbágysággal, hanem minden terhet majdcsak nem kizárólag magára vállalt; minthogy ha a volt jobbágy az elengedett dézsmát és robotot készpénzbe számítja, abból közadója majdnem teljesen pótolva van; és így a nemesség annyi áldozata mellett az országos terheket, majdnem kizárólag viszi.

O tanuljuk e nagylelkü példa után követni azt, amit a józan ész és az örök igazság követelnek! bárha netán néha vágyaink megtagadásába kerülne is; hisz a földesuraságok is érzették áldozatuk nagyságát, de azért attól vissza nem rettentek. Emlékezzünk meg arról is, miként minden volt jobbágyinak, kiből a jobbérzés kinem halt, szent kötelessége e magasztos tettről hálával megemlékezni, s a nemesség iránt, mely őket ennyi áldozattal boldogította, kegyelettel viseltetni. Emlékezzünk meg továbbá arról is, miszerint nem elég azal kérkedni, hogy én nem vagyok jobbágy, én szabad polgár vagyok: hanem úgy kell magát viselni, mint szabad polgárhoz illik, és nem

úgy mint jobbágnak: mert a feljebb felhözöttakból láttuk, miként minden jogszaporodással, szaporodnak a kötelességek is. Végre emlékezzünk meg arról, miként a közszabadságot fentartani, szintén szent kötelességünk: az pedig másképp nem történhetik, mint a törvényeknek tiszteletének pontos megtartása és egymás jogainak kölcsönösen tiszteletben tartása által.

Tartsuk tehát mind az isteni, mind ez emberi törvényeket tiszteletben mindnyájan; és soha senki a más jogát ne sértse; akkor mindnyájan szabadok és boldogok leszünk.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

DE BALLAGI GÉZA

